

ZAMBIJA

– Tragovima Davida Livingstonea

MARIN CVITANOVIĆ

Kad je u travnju 1873. škotski istraživač David Livingstone prešao rijeku Chambeza i zašao u močvare Bangweulu u današnjoj Zambiji, područje je opisao kao zemlju blatnjavih močvara i vodom natopljenih šuma. Njegovu ekspediciju napali su rojevi komaraca, otrovnih pauka i velikih mrava, a vrućina je bila nepodnošljiva. Svi članovi ekspedicije bolovali su od skorbuta, dok je Livingstone imao dizenteriju i tresla ga je malarija. Bio je u toliko lošem stanju da su ga morali nositi, no nije odustao od nauma da istraži sistem močvara Bangweulu, vodeni labirint kanala i rječica koji su naplavnu ravan odvodnjavali prema rijeci Kongo. Ekspedicija se 30. travnja utaborila u selu poglavice Chitambo, a već sutradan Livingstone je pronađen mrtav u svojoj kolibi. U skladu s lokalnim plemenskim običajima srce su mu pokopali ispod mvula stabla kraj mjesta gdje je umro, a tijelo je otpremljeno u Westminsterску opatiju u London. Do kraja je živio onako kako je napisao u jednom od svojih pisama poslanih Kraljevskom Geografskom Društvu u Londonu – „Ili ću otvoriti Afriku, ili ću umrijeti“. Afriku je naposljetku uspio otvoriti, te su zahvaljujući Livingstoneovim istraživanjima afrička bogatstva ubrzo postala poznata u Velikoj Britaniji i ostatku zapadnog svijeta. Zambija je postala dio britanskog kolonijalnog imperija pod imenom Sjeverozapadna i Sjeveroistočna Rodezija, kasnije nazvana jednostavno Sjeverna Rodezija. God. 1964.

država je proglasila neovisnost i od tada nosi ime Zambija, po moćnoj rijeci Zambezi koju je Livingstone istraživao u svojim ranijim ekspedicijama.

OD USPJEHA DO PROPASTI

Malo je toga danas ostalo od Livingstoneove Zambije. Većina prašume je iskrčena, mnoge močvare isušene, dok su središnja područja zemlje poput sira izbušena divovskim rudnicima bakra. Moćni brzaci Zambezija ukroćeni su i pregrađen u nepregledno jezero Kariba koje proizvodi električnu energiju, a na mjestu gdje je stolovao poglavica Lusaaka 1905. izgrađena je Lusaka, grad izišao iz kalupa modernih afričkih prijestolnica. Na svakom koraku ovog milijunskog grada može se vidjeti razvoj čitave države. Nakon nezavisnosti Zambija je trebala postati primjer uspjeha afričke ekonomije, jer je u razdoblju naglog razvoja svjetske elektro-industrije bila jedna od najvećih svjetskih proizvođača bakra.

Sl. 1. Zambija se smjestila u južnoj Africi i zauzima površinu veličine dvije Njemačke, iako broji samo 12 milijuna stanovnika. Proteže se od jezera Tanganjika na sjeveru do Viktorijinih vodopada na jugu u obliku prostrane visoravni.

No iznenadni pad cijena bakra i naftna kriza sedamdesetih učinile su da je Zambija danas među najsiromašnijim zemljama na svijetu. I doista, na svakom koraku u Lusaki miješaju se dobri počeci i loši završeci. Šaren, kaotičan i prljav, grad izgleda kao da je prije tridesetak godina sve odjednom stalo. Napušteni socijalistički neboderi izmjenjuju su se s improviziranim nastambama i luksuznim shopping centrima. U tzv. squatter naseljima od lima, kartona i pokoje cigle živi gotovo 80% stanovnika ovog političkog, kulturnog i ekonomskog središta države. Improvizacija je afrički način, ali improvizacija koja kao da funkcionira i koja ne odaje probleme na licima ljudi. Otrcano, staromodno odlagalište iznošenog i potrošenog sa Zapada Afrika je načela svojim ritmom i bojama i prilagodila sebi.

U zračnoj luci Lusaka čekao nas je plavi Toyota kombi koji nas je odbacio do kampa. Već prvi pogled na kaotičan i bučan promet glavnoga grada Lusake odavao je tragove kolonijalne prošlosti zemlje – vozila su se kretala po lijevoj strani ceste. Zrak je bio svjež, a srpanjska temperatura relativno niska, mnogo ugodnija u odnosu na neka druga afrička područja na istoj geografskoj širini. Lusaka to može zahvaliti svom položaju na 1280 metara nadmorske visine, čime za jedan metar nadvisuje Malu Kapele. Ubrzo smo stigli u kamp južno od grada. Noć je pala toliko naglo da nismo stigli ni podići šator. U ovim širinama noć pada odjednom, kao gust zastor i čovjek već u sedam sati navečer ima osjećaj kao da je prošla ponoć. Nismo izgubili na vremenskoj razlici, ali smo se pomakli za čitavo godišnje doba. Dolaskom na južnu polutku na sjevernoj smo ostavili ljetu, a tu nas je dočekala kalendarska zima. Ovdje je od godišnjih doba ipak važnija podjela na kišnu i sušnu sezonu. Posljednja kiša u Zambiji pale su u travnju. Nove kiše očekuju se tek krajem listopada, kada će cesta koja vodi iz našeg kampa postati blatna kaša koju će moći savladati samo terenska vozila.

foto: Marin Cvitanović

Sl. 2. Nije neobično ugledati trgovačke marke poput Spara ili Bate na ulicama Lusake.

foto: Marin Cvitanović

Sl. 3. Četvrt Chilenge u Lusaki. U prosjeku na dvadesetak kuća dolazi jedna pumpa s vodom.

AIDS I AFRIKA

Slijedećeg jutra krenuli smo iz grada. Pridružio nam se Peter, novinar iz Njemačke koji već 20 godina živi i radi u Zambiji. Nakon nekoliko zavoja pojavila se zgrada Sveučilišta UNZA. Na ulazu u glavnu zgradu stajala je tabla s natpisom Diplomirajte s peticama, a ne sa sidom. „Možda zvuči smiješno, ali to je zambijska stvarnost“, objasnio nam je Peter. Prvi slučaj side u Zambiji zabilježen je 1984. god., a već godinu dana kasnije pretragama je ustanovljeno da čak 17% pacijenata u bolnicama u Lusaki nosi u sebi virus HIV-a. U ranim fazama epidemije vlada i predsjednik Kenneth Kaunda nisu željeli govoriti o bolesti i načinima širenja, pa se pojava side držala u tajnosti. Smatralo se da je važnije pitanje rekonstrukcije ekonomije koja je u kolapsu

i reprogramiranje vanjskog duga. Udio zaraženih u odrasloj populaciji u jednom trenutku dosegao je vrtoglavih 20%. Danas je situacija nešto drukčija - natpisi koji upozoravaju i educiraju u vezi side nalaze se gotovo na svakom koraku. Moguće je čak i podići kredit u banci i pritom se testirati na virus HIV-a. U slučaju da nakon pet godina osoba i dalje nije zaražena virusom, banka će oprostiti i do polovice iznosa kredita. U susjednom Zimbabweu postoji i izbor za miss AIDS. Svejedno, sida je i dalje tabu i na neki način sramota, i većina ljudi odlučuje tajiti bolest, što omogućava njezino lakše širenje. Kao posljedica epidemije side, očekivani životni vijek u Zambiji danas je pao na oko 40 godina.

HUMANITARNE MISIJE

Nakon nekoliko sati vožnje odmakli smo od Lusake. Čim se čovjek makne iz grada, kao da dolazi u paralelni svemir. Samo kilometri i kilometri prašnjavog puta i pogled na uvijek istu praznu zambijsku ravnicu. Ponekad bi ugledali selo koje se od podnevne žege sakrivalo u sjeni stabala banana. Sela u Zambiji razbacana su na udaljenostima i od po nekoliko desetaka kilometara, te često nemaju gotovo nikakvog kontakta s civilizacijom. Kuće se grade od blata i pruća, a krov treba mijenjati svake godine jer ga inače izjedu termite. U blizini se nalazila njemačka humanitarna misija Gossner sa školom, pumpom za vodu i malenom klinikom bez osnovnih medicinskih potrepština. Tu je radio Peter, ali njegov rad u misiji činio se gotovo uzaludnim. Novaca nema, a ljudi ovdje imaju drugačije poimanje vlasništva pa ne brinu za infrastrukturu koju im izgradi misija. Posjetili smo selo gdje je misija izgradila pumpu i WC, a koji su se uslijed nemara ljudi iz sela pokvarili. "WC je od mi-

foto: Marin Cvitanović

Sl. 4. Djevojčica u slumu Kalingalinga u Lusaki. Preko 50% stanovnika Zambije mlađe je od 14 godina.

foto: Marin Cvitanović

Sl. 5. Tipično zambijsko selo. Svaka kućica ustvari predstavlja jednu prostoriju, a krov treba mijenjati svake godine jer ga izjedu termiti.

sije, pa ga misija i treba popraviti!", uporan je bio jedan od lokalaca. Na pitanje što je s pumpom i vodom, odgovorio je "Bog nam je dao tu vodu". Peter je bio ljut, iako se trudio to sakriti. "Neka vam bog onda to i popravlja!", rekao je i ponovno sjeo u auto.

JEZERO KARIBA

Sljedeći dan krenuli smo na jezero Kariba. Do gradića Siansowa na obali jezera bilo je 200 kilometara loše makadamske ceste. U rano popodne stigli smo u kamp. S livade na kojoj su smješteni bungalovi pogled je pucao na veličanstveno jezero koje se prostiralo dokle je sezao pogled.

Jezero Kariba stvoreno je 1963. godina

na rijeci Zambezi u svrhu proizvodnje električne energije, a dijele ga Zimbabwe i Zambija. Površine oko 5400 km², svojevremeno je bilo najveće umjetno jezero na svijetu. U brani ima dovoljno betona da se izgradi cesta od Zambije do Rusije. Narod Tonga protivio se gradnji brane jer u klancu Kariva, na mjestu gdje je brana izgrađena živi Nyaminyami, riječno božanstvo s tijelom zmije i glavom ribe koje upravlja životom na Zambeziju. Gradnja brane započela je 1955. i Nyaminyami je te iste godine dozvao najveću ikad zabilježenu poplavu na rijeci. Hidrološka i geološka istraživanja naknadno su pokazala da su poplave takve jačine na Zambeziju rijetkost i da se događaju jed-

foto: Marin Cvitanović

Sl. 6. Naziv jezera Kariba dolazi od lokalne riječi Kariwa, što znači zamka. Danas je četvrto najveće umjetno jezero na svijetu.

nom u 1000 godina. No iduće godine poplava je bila još jača i gotovo potpuno uništila do tad izgrađene dijelove brane. Nakon pet godina intenzivnih radova brana je ipak završena i jezero se počelo puniti. Čak 86 radnika je poginulo, od kojih je 18 zakopano u temeljima brane. Podizanje razine vode raselilo je desetke tisuća pripadnika naroda Tonga, a mnogi i dalje žive u okolici jezera vjerujući da će Nyaminyami jednom uspjeti uništiti branu, a oni se vratiti svojim kućama i zemlji koji su sad na dnu jezera.

DIM KOJI GRMI

Na povratku s jezera navratili smo na lokalnu tržnicu u gradiću Sinazeze gdje

smo kupili sušenu kapentu, ribu sličnu srdeli naseljenu u jezero Kariba radi razvoja komercijalnog ribarstva. Naše posljednje odredište u Zambiji bio je grad Livingstone. Grad se nalazi na granici s Zimbabwecom, oko 400 km jugozapadno od Lusake. U grad smo stigli predvečer, ali iako je danje svjetlo bilo pri kraju moglo se opaziti da Livingstone ne nalikuje previše na Lusaku. U glavnoj ulici gotovo da nije bilo socijalističkih nebodera, već samo stare kolonijalne zgrade s početka stoljeća pretvorene u suvenirnice, zalogajnice ili banke. No, čim se čovjek makne dalje od glavne ulice, cesta opet postaje makadam, a oko stupova ovalih kolonijalnih palača posvuda smeće,

prašina, improvizirane tržnice i nagruvana taksi stajališta.

Grad su osnovali Britanci početkom 20. stoljeća, na brežuljku zvanom Constitution Hill koji se nadmorskom visinom izdizao iz okolnih malaričnih područja. Bio je važna trgovačka postaja na rijeci Zambezi, a preseljenjem glavnog grada u Lusaku 1935. Livingstone gubi na važnosti. Danas broji nešto manje od 100 000 ljudi. Posljednjih godina grad opet bilježi razvoj, i to zahvaljujući turizmu. Naime, sve do nedavno Zimbabve je bio glavna turistička destinacija u regiji, no zbog diktature Roberta Mugabea i krize koja je zadesila Zimbabve, dio turista koji želi posjetiti jezero Kariba ili Viktorijine

vodopade odlučio se za sigurniju Zambiju. Zahvaljujući svom položaju u blizini Viktorijinih vodopada, Livingstone je postao centar novog turističkog razvoja zemlje. Iako je turizam potencijalna velika šansa za oporavak ekonomije, Zambija je bila prisiljena prodavati svoje najvrjednije resurse jer nije imala sredstava za ulaganje. Osim turističke infrastrukture uz Viktorijine vodopade koju su mahom kupovali Južnoafrikanci, prodani su i strateško važni rudnici bakra u Copperbeltu, i to uglavnom kineskom kapitalu.

Večer nas je uhvatila u luksuznom hotelu na obali Zambezija, koji je ovdje širok gotovo dva kilometra. Nešto dalje nizvodno od Livingstonea naglo se sužava na dvadesetak metara, odmah nakon što se obruši preko prepreke od ohlađene vulkanske lave poznatije pod imenom Viktorijini vodopadi ili Mossi Oa Tunya. Do Viktorijinih vodopada krenuli smo rano ujutro sljedećeg dana. Tek što se prođe kroz ulazna vrata, već se čuje potmula grmljavina iz daljine. Lokalni naziv za Viktorijine vodopade - Mossi Oa Tunya - znači *dim koji grmi*. Prvi Europljanin koji ih je ugledao bio je David Livingstone 1855. godine i nazvao ih je Viktorijini prema engleskoj kraljici. Danas ih godišnje posjeti oko pola milijuna ljudi, mahom iz Europe, Sjedinjenih Američkih Država i Južne Afrike. Za vrijeme kišne sezone od silnih kapljica vode magla je toliko jaka da se dio vodopada uopće ne može ni vidjeti. Mi smo ih posjetili za najnižeg vodostaja, no i unatoč tome prizor je bio u najmanju ruku spektakularan. Vodopad je širok gotovo dva kilometra, a Zambezi se obrušava s visine od 108 metara, da bi odmah zatim klučao, vrio i valjao kamenje u sedam uskih klanaca koji se nastavljaju nizvodno. Kao da su sva žega, žeđ i suša Zambije ovdje napokon dobile svoj smisao. Gotovo tisuću tona

foto: Marin Cvitanović

Sl. 7. Tipična zambijska tržnica. Odjeća je ustvari humanitarna pomoć koja u balama dolazi u Zambiju te se za nju licitira. Tek nakon kupnje, potencijalni kupac/prodavač može otvoriti balu i vidjeti što je dobio te kreće u preprodaju. Trapeze i majice smatraju se dobrom kupnjom, dok zimska odjeća, kape, šalovi i rukavice to nisu.

foto: Marin Cvitanović

Sl. 8. Dim koji grmi. Za vrijeme punog mjeseca moguće je ugledati i lunarnu dugu.

vode svake sekunde prelijevalo se preko stepenice od ohlađene lave i tvorilo najveći vodeni zastor na svijetu. Od silne vlage u zraku i vegetacija je bila potpuno drugačija od ostatka žute i ispucale Zambije: svuda uokolo bujala je gusta mekana džungla.

Viktorijini vodopadi bili su jedino mjesto gdje se moglo pobjeći od zambijske sadašnjosti siromaštva i nerazvijenosti te pogledati u moguću sretniju budućnost, budućnost potaknutu turističkim razvojem. Prirodna bogatstva Zambije poput rijeke Zambezi, Viktorijinih vodopada ili močvare Bangweulu te 19 nacionalnih parkova dobar su zalag za generacije koje dolaze. Koliko će toga biti ostvareno, a koliko će Afrika ostati zarobljena ekonomskim problemima,

lakomim multinacionalnim kompanijama i epidemijom side, vrijeme će pokazati. Vrijeme koje do sad nije bilo na afričkoj strani i kojeg Africi doista ne preostaje mnogo.

foto: Marin Cvitanović

Sl. 9. "Pogled u zambijsku budućnost"